

Tuto diskontinuitu Trávníčkových názorů má na svědomí polemika zahájená 9. května 1950 v sovětské Pravdě. Gruzinský jazykovědec Arnol'd Čikobava zde uveřejnil článek, jímž chtěl čelit dosavadním scestným teoriím N. J. Marra vydávaným za jedinou správnou aplikaci marxismu na jazykovědu. Ale většina sovětských jazykovědců se opatrnicky dávala spíše na Marrovu stranu, až do záležitosti autoritativně zasáhl Stalin. Tak vznikly jeho proslulé jazykovědné stati. Ostatní účastníci pak uveřejnili své sebekritiky a polemika byla skončena. Celá tato diskuse byla ve Slovanském semináři Filozofické fakulty Masarykovy univerzity pod Trávníčkovým vedením pohotově přeložena a následujícího roku (1951) vyšla knižně s názvem Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných (...). Stalinovy stati pak byly Trávníčkovým teoretickým východiskem až do konce jeho života. Kromě změn v Úvodu do českého jazyka se staly základem jeho útočného spisu Český jazykovědný strukturalismus ve světle Stalinova učení o jazyce (1951) a skriptu Úvod do marxistické jazykovědy (1954). Pouze jeho Skladba, III. díl Historické mluvnice české (1956), zůstala, až na jednovětou úlitbu v úvodu, této deformace ušetřena.

Dušan Šlosar

Místo Františka Trávníčka ve vývoji české rusistiky

Těžiště bohaté a záslužné činnosti našeho významného jazykovědce, který byl za svého života dobře znám nejen v odborných kruzích, ale i v širokých lidových vrstvách, tkví především v oblasti bohemistiky. Vzpomeňme však u příležitosti stodvacátého výročí Trávníčkova narození i jeho nemalého přínosu pro rusistiku (sr. též nekrolog R. Mrázka v Čs. rusistice 1961, č. 4, a náš příspěvek tamtéž 1988, č. 4).

Trávníčkův zájem o ruskou a východoslovanskou problematiku se projevil už v jeho mládí: v roce 1914 uveřejnil v ČČM 88 článek k úmrtí F. F. Fortunatova. Při svém pobytu v zajetí a v legiích na Rusi (1915–19) se spřátelil s významným jazykovědcem A. A. Šachmatovem a diskuse s ním měly vliv na další Trávníčkovu činnost, mj. na jeho zájem o otázky syntaxe a na sepsání jeho celoživotního díla – Mluvnice spisovné češtiny, vydané v letech 1948–49. Připsal jí Šachmatovově památce a její 1. díl vyšel i rusky v Moskvě roku 1950 v překladu A. G. Širokovové.

V letech ohrožením nacismem se Trávníček spolu s B. Havránkem i jinými kulturními pracovníky zasazuje výzvou k veřejnosti (1937) o zrovnoprávnění ruštiny se západními jazyky v našich školách. Své postoje neskrývá ani v době okupace; ale teprve po osvobození v roce 1945 se může dát s elánem do práce na obnově našeho národního života a našich vysokých škol. K výchově první poválečné generace našich rusistů přispěl přednáškami i semináři z ruského jazyka na brněnské filozofické fakultě (obojí vedl rusky) i další publikační činností: hned v roce 1945 vydává spolu s L. Šwirkem příručku *Ruská abeceda a výslovnost* a v řadě dalších sloupků a článků v denním i odborném tisku si všímá různých stránek ruštiny. Příspěvky k česko-ruským stykům, uveřejňované v brněnském listu Rovnost, vyšly poté souborně v roce 1946. Z dalších statí vzpomeňme alespoň *Naše slova z ruštiny* (1946), *Ruština a naše kultura* (1948), *Výrazová mohutnost ruštiny* (1949), *Dobrovský a ruština* (Sov. věda–jazykověda 3, 1953). Reakcí na známou diskusi o marxismu v jazykovědě (1950), k níž přispěl i J. V. Stalin, je mj. Trávníčkova účast na jejím překladu do češtiny v sborníku *Sovětská diskuse o základních otázkách jazykovědných* (1951), na přípravě překladu sborníku *O jazyce literárních děl* (1952) a publikace *Knihy o překládání* (1953). Posledním jeho rusistickým příspěvkem je pak stať *K českým a ruským určitým tvarům slovesným* v sborníku Rusko-české studie (1960). S uznáním je třeba připomenout i Trávníčkovy cenné rady a impulzy brněnským autorům 2. dílu *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy* (1960).

Většina z bohatého díla Františka Trávníčka zasluhuje pozornosti a úcty. Méně to platí o některých jeho názorech a teoretických soudech z posledních období jeho života, které byly zatíženy nekritickým přístupem k stalinskému pojetí jazykovědy a netolerancí vůči odlišným lingvistickým

konceptím. Pamětníci, zvláště z řad někdejších mladších adeptů jazykovědy, si připomínají i různé Trávníčkovy výroky v tomto směru, které v jeho seminářích přijímali s tajenými úsměvnými rozpaky. Naproti tomu je třeba s trvalým respektem vzhlížet k Trávníčkovým hlubokým znalostem jazykového materiálu a schopnostem pronikavé analýzy, k jeho poctivému úsilí o nalézání vědecké pravdy a k jeho přímo neúporné pracovitosti. Následující generace mohou k jeho dílu přistupovat s různým stupněm souhlasu či nesouhlasu, ale bylo by krajně nespravedlivé a neprospěšné je opomíjet.

Stanislav Žaža

Vzpomínka na Trávníčka badatele a učitele

Když jsem se r. 1947 zapsal na filozofickou fakultu v Brně, byl až legendární osobností její bohemistiky. Byl široce i mimo okruh filologů známý a uznávaný jako svrchovaný arbitř ve věcech mateřského jazyka, hlavně jeho správnosti. Kdekd se dovolával jeho *Slovníku* (a už přitom vlastně i zapomínal na spoluautorství Vášovo) a dlouholeté série jeho jazykových koutků v našich novinách.

Na fakultě jsem ocenil jeho znalecký přínos k vývoji češtiny, četl jsem jeho habilitační spis, učil jsem se – pracně a se zařatými zuby – z jeho objemné a materiálově nabitě české historické mluvnice, ale přímo uchvácen jsem byl jeho dvojdílným spisem o neslovesných větách. Stopy toho počátečního obdivu nosím v sobě dodnes, i když teď už dobře vidím, že mnohé jeho prehistorické až glotogenetické výklady jsou dosti spekulativní, protože i méně opřené o indoeuropeistické poznatky z první ruky. Ty ovšem vědě nabídl Trávníčkův učitel indoeuropeista Karlovy univerzity Josef Zubatý, a právě k autentickému Zubatému jsem byl já sám přiveden četbou Trávníčka. Pozdním završením této badatelské linie Trávníčkovy se stala jeho historická, vlastně vývojová syntax češtiny, která vyšla jako jeden ze samostatných svazčků kolektivní učebnice české historické gramatiky. Je dnes bohužel dosti zapomenutá, zjevně už kvůli své těžko snesitelné politicky ideologizující kurtoazii, s níž se autor opakovaně (a zcela nadbytečně) dovolával Stalinových statí o jazykovědě. Navíc může ta knížka sotva sloužit v pravém slova smyslu jako základní vysokoškolská učebnice, protože ta by musela podávat elementární a encyklopedicky svým způsobem úplné a vyvážené poznatky. Na to je Trávníčkova příručka pojata příliš jednostranně a hypoteticky. Ale pro její celkovou koncepci a dalekosáhlé zasazení do genetických východisek ji stále pokládám za jednu z neoriginálnějších historických skladeb slovanských jazyků.

K osobní Trávníčkově charakteristice chci zachovat vzpomínku na to, že jeho obrovský psací stůl ve fakultní pracovně byl zarovnán několika poschodími odborné literatury, jen uprostřed zela malinká ploška osmerkového formátu, na které psal. Vždy tužkou, velmi čitelně a opravy gumoval, takže se jeho texty dobře opisovaly na stroji.

Jako učitele jsem ho na řádném studiu moc neužil. Tehdy právě vyšla syntax Šmilauerova a Trávníček v ohlášené přednášce žádný soustavný výklad nepodával, jen nesystematicky a podrážděně napadal jednotlivé Šmilauerovy formulace. Připadalo mi to v prvním ročníku studia pořád dokola to samé. Zato po absolutoriu jsem si Trávníčka jako učitele užil. Konal pro asistenty a aspiranty jazykovědný seminář s improvizovaným střídáním nejrůznějších dílčích témat. Docela mě to zajímalo.

Musíte si ho ovšem představit jako vysokého štíhlého muže, zabraného do sebe a zjevně beze smyslu pro humor, člověka nekomunikativního a autoritativního. Byl to typický choleric s naléhavými, vysokým hlasem až ječivě pronášenými intonacemi nepřipouštějícími odpor. K nám, generaci vnukovské nebo „jazykovědným dorostencům“, jak nás někdy označoval, se Trávníček přece jen choval trochu snášenlivěji než ke generaci synovské, což byli v té době už univerzitní profesori a naši šéfové. Ti se dokonce snažili setkání s Trávníčkem co možná nejvíce vyhnout, a dokonce